

Koperen tokens van Zweden (1715-1720)

1 DALER S.M (silvermynt)

Vz. De Romeinse god Saturnus naar links met een kind op zijn rechterarm en een zeis over zijn linkerschouder

Bovenaan: SATVRNVS.

Onderaan: het jaartal 1718

Kz. I DALER S.M in drie lijnen binnen een ovaal versierde cartouche met bovenaan een bloem

Koper, Ø 23,5 mm, 4,44 g, dit type met Saturnus is enkel geslagen in 1718, collectie auteur

Bij de inventarisatie van de munten gevonden door de vroegere tuinier op het domein van de abdij van Tongerlo was er ook een Zweedse munt aanwezig geslagen tijdens de regering van Ulrike Eleonora (1718-1720).

Koper, Ø 23 mm, 4,24 g, slagaantal: onbekend, collectie abdij Tongerlo

Het bijzondere aan deze munt ter waarde van 1 öre, die vermoedelijk circuleerde in de Oostenrijkse Nederlanden als een oord, was dat het een overslag betrof over een koperen token¹ die werd gebruikt als 1 daalder. De voormalige tuinier had zelf ook wat numismatisch opzoekingswerk verricht en verwees naar een artikel² van Urbain Hautekeete over de kredietmunten die werden ingevoerd tijdens de regering van Karel XII.

In de periode waarin deze munten werd aangemaakt was het nog gebruikelijk dat hun intrinsieke waarde³ gelijk was aan de nominale waarde. Toen de Zweedse minister van Financiën baron von Görtz in 1715 besliste om koperen jetons te gebruiken ter vervanging van één daalder, leidde dit tot een inflatie⁴ van liefst 50 %. Hoe was het zover kunnen komen?

Toen Karel XII geboren werd te Stockholm in 1682 was Zweden een grootmacht waarvan het grondgebied twee keer zo groot was als nu. Het omvatte naast Finland ook grote delen van de Baltische staten en delen van het Heilige Roomse Rijk der Duitse natie in Pommeren, Wismar en Bremen-Verden. Omliggende landen als Saksen, Rusland en Denemarken vormden een constante bedreiging om de macht van Zweden te vernietigen. Ter consolidatie van dit gebied zat er niks anders op dan oorlog te voeren.

Portret van baron George Heinrich von Görtz (Holztein 1668 – Stockholm 1719) door een onbekende kunstenaar; in de collectie van het Gripsholm Castle, Zweden.

Foto: Svenska Portrattarkivet, Stockholm

Karel XII die door het vroegtijdig overlijden van zijn vader al vroeg koning werd, boekte aanvankelijk verschillende successen op het strijdtoneel tegen achtereenvolgens de Denen (1700), de Russen (1700) en de Saksen (1702). Echter toen hij in 1709 Rusland wou inpalmen en oprukte naar Moskou, kon hij maar op het nippertje ontsnappen toen zijn leger bij Poltawa⁵ in de pan werd gehakt. Hij vluchtte naar de vesting Bender⁶ gelegen in Moldavië dat toentertijd Turks grondgebied was. Door de regerende sultan werd hem asiel aangeboden. Zijn opvolger had het zo niet met Karel XII en nam hem als zijn gevangene mee naar Istanboel. In 1714 slaagde de Zweedse koning te ontsnappen en terug te keren naar Zweden. Echter het land werd wederom bedreigd door de Denen zodat Karel XII tegen deze ten strijde moest trekken.

Karel XII in 1697, foto: David Klöcker Ehrenstrahl (wikipedia)

¹ De benaming ‘token’ is de vrije vertaling van hun officiële benaming ‘mynttecken’.

² JEGMP 1986 - pag.39 t/m 44.

³ De intrinsieke waarde is de waarde van het materiaal waarmee de munt is gemaakt.

⁴ Inflatie is de daling van koopkracht door in dit geval geldontwaarding.

⁵ Poltawa is een stad in het noordoosten van Oekraïne.

⁶ Bender is een stad in Moldavië en ligt op de rechteroever van de Dnjestr.

In de volgende vier jaren kreeg het Zweedse leger af te rekenen met oa. hongersnood en kou waardoor het tot $\frac{1}{3}$ van zijn oorspronkelijke omvang werd gereduceerd. Karel XII stierf in 1718 op het slagveld door een kogel in het hoofd dat van dichtbij was afgevuurd en waarvan tot op heden nog steeds niet is geweten of deze afkomstig was van het belegerd garnizoen of uit eigen gelederen.

Karel XII in 1706 door David von Kraft, foto: wikimedia commons

zijn aanpak was revolutionair. Zijn belangrijkste financiële beslissing was de muntontwaarding door gebruik te maken van koperen tokens die in betere tijden terug inwisselbaar waren voor goed geld. Het volk werd met harde hand verplicht om gebruik te maken van deze tokens. Tegen het einde van 1718 werkte dit systeem niet meer en werd Görtz gehaat door het Zweedse volk, en verantwoordelijk gesteld voor het tirannieke gedrag van Karel XII. Toen de koning omkwam op het slagveld betekende dit ook het einde van baron von Görtz. Hij werd gearresteerd en als ‘zwarte piet’ naar voren geschoven om na een schijnproces in 1719 te Stockholm onthoofd te worden.

Overzicht van de verschillende type tokens

Om de put in de Zweedse schatkist te vullen gaf baron von Görtz als minister van Financiën de opdracht om vanaf 1715 koperen tokens te slaan met daarop de waarde aanduiding 1 daalder. Dit was volgens hem een tijdelijke maatregel tot er verbetering kwam in de financiële situatie waarbij op dat moment de tokens weer konden worden ingewisseld. Voor de vervaardiging van deze ‘jetons’ werd koper gebruikt, een grondstof die behoorde tot de natuurlijke rijkdommen van Zweden. De winning ervan gebeurde in een mijn aan de Koppberg in Falun. Van hieruit werd het erts verder naar de Hansestad⁷ Stockholm getransporteerd.

Lorentz Careelberg was muntmeester aan de Munt te Stockholm vanaf 1706 tot 1722 en heeft vermoedelijk opdracht gekregen om geen nationale verwijzingen af te beelden op

⁷ Een Hansestad was lid van het Hanseverbond, een samenwerkingsorganisatie van Duitse steden rond de Oostzee en aan de Noordzee met de bedoeling de handel te bevorderen en de belangen van de handelaars te behartigen.

deze tokens maar een verband te leggen met de toenmalige oorlogssituatie. Zijn inspiratie vond hij in de Romeinse mythologie.

Tokens geslagen onder Karel XII (1697-1718)

Vz. Koningskroon in volle veld

Onderaan: het jaartal 1715

Kz. I. DALER S.M. in drie lijnen in volle veld

Koper, Ø 23 mm, 3,13 g, slagaantal 2.189.000, collectie auteur

Vz. Zittende vrouw symbool voor Zweden met in haar rechterhand een twijg en linker een speer, aan haar linkerszijde een schild.

Legende: PUBLICA. FIDE. (trouw van het volk aan de staat)

Onderaan: het jaartal 1716

Kz. I. DALER S.M. in drie lijnen in volle veld

Koper, Ø 23 mm, 7,56 g, slagaantal 3.808.600, collectie auteur

Vz. Krijgsman staande naar links met in zijn rechterhand een zwaard en linker een schild

Legende: WETT OCH WAPEN (wijsheid en wapens)

Onderaan: het jaartal 1717

Kz. I. DALER S.M. in drie lijnen binnen een schildvormige omlijning omgeven door wapens en cornucopia, bovenaan een naar links kijkende leeuwenkop

Koper, Ø 22 mm, 4,16 g, slagaantal 905.900, collectie auteur

Vz. Krijgsman staand naar links vergezeld van een leeuw met in zijn rechterhand een zwaard en linker een speer

Legende: FLINK OCH FARDIG (flink en vaardig)

Onderaan: het jaartal 1718

Kz. I. DALER S.M. in drie lijnen binnen een cirkel omgeven door wapens, cornucopia en bloemen

Koper, Ø 23 mm, 3,90 g, slagaantal 736.800, collectie auteur

Vz. De Romeinse gehelmde god Mercurius naar links met in zijn rechterhand de herautstaf; hij heeft vleugels op zijn helm en ook op zijn laarzen

Legende: MERCVRIVS.

Onderaan: het jaartal 1718

Kz. I. DALER S.M. in drie lijnen binnen een ovaal versierde cartouche

Koper, Ø 23 mm, 4,13 g, slagaantal 600.000, collectie auteur

Vz. De Romeinse oppergod Jupiter staand naar links met zijn klassieke attributen, de bliksem in zijn rechterhand en aan zijn voeten de hem toegewijde arend met gespreide vleugels

Legende: IVPITER

Onderaan: het jaartal 1718

Kz. I. DALER S.M. in drie lijnen binnen een cirkel omgeven door een bladerkrans met daarin drie kronen refererend naar Zweden

Koper, Ø 23 mm, 4,51 g, slagaantal 300.000, collectie auteur

NB: er bestaat een variant met de foutieve legende: IVPITLR

Vz. De Romeinse god Saturnus naar links met een kind op zijn rechterarm en een zeis over zijn linkerschouder; dit is de god voor landbouw, tijd en vruchtbaarheid

Legende: SATVRNVS.

Onderaan: het jaartal 1718

Kz. I. DALER S.M. in drie lijnen binnen een ovaal versierde cartouche met bovenaan een bloem

Koper, Ø 23,5 mm, 4,44 g, slagaantal 300.000, collectie auteur

- Vz. De Romeinse zonnegod Phoebus naar links met in zijn rechterhand een scepter met daarop een bol en in zijn linkerhand een lauriertak
 Legende: PHOEBVS
 Onderaan: het jaartal 1718
- Kz. I. DALER S.M. in drie lijnen binnen een ovaal versierde cartouche met drie bloemen en bovenaan een ster
- Koper, Ø 23 mm, 4,26 g, slagaantal 300.000, collectie auteur

- Vz. De Romeinse god van de oorlog Mars naar links met in zijn rechterhand een speer en over zijn linkerschouder zijn mantel geslagen
 Legende: MARS.
 Onderaan: het jaartal 1718
- Kz. I. DALER S.M. in drie lijnen binnen een ovaal versierde cartouche met bovenaan een kroon
- Koper, Ø 23 mm, 4,62 g, slagaantal 300.000, collectie auteur

Tokens geslagen onder Ulrike Eleonora (1719-1720)

Alhoewel de koperen tokens zorgden voor heel wat onvrede binnen de Zweedse staat werd er onder de zuster van Karel XII toch nog één type in omloop gebracht. De onpopulaire maatregel om op deze manier de schatkist te vullen, geïntroduceerd door baron von Görtz, was op dat moment goed genoeg om nog verder te worden toegepast.

Portret van Ulrike Eleonora, school van David Klocker von Ehrenstrahl (Duitsland, 1629-1698)

- Vz. De hoop voorgesteld door een vrouw in vooraanzicht met achter haar op de grond een anker

Legende: **hoppet**

Onderaan: het jaartal 1719

Kz. I. DALER S.M. in drie lijnen binnen een ronde versierde cartouche

Koper, Ø 23 mm, 4,32 g, slagaantal 1.500.000, collectie auteur

NB: er bestaat een variant waarbij op de keerzijde tussen S M een diamant i.p.v. een hart staat.

Overslagen

Overslagen zijn niet echt zeldzaam. Of alle hier afgebeelde types hergebruikt werden voor de 1 öre stukken van Ulrike Eleonora, ben ik niet te weten gekomen. Op de tentoonstelling te Herentals (november 2016) toon ik een overslag op het type met als legende: FLINK OCH FARDIG.

Vz. De drie kronen van Zweden

Legende: V.E.R.S (niet leesbaar door overslag wat staat voor Ulrike Eleonora Regina Svenska)

Onderaan: het jaartal 1719 of 1720 (niet leesbaar door overslag)

Kz. Het wapenschild van Zweden (bovenaan kan FARDIG nog gelezen worden)

1 (gescheiden door het wapenschild) ör

K (gescheiden door het wapenschild) M (dit staat voor koppar mynt = kopermunt)

Koper, Ø 23,5 mm, 4,37 g, slagaantal onbekend, collectie auteur

Referenties

- Alhström, Almer, Hemmingsson, *Sverige Mynt 1521-1977. The coinage of Sweden*, Stockholm 1977.
- Devoltaire, *Historie van Karel den XII. Koning van Zweden*, Amsterdam 1733.
- U. Hautekeete, *Krediet-munten onder Karel XII van Zweden*, Jaarboek EGMP 1986 p. 39 t/m 44.
- T. Passon, *De munten van Zweden*, Muntkoerier nr 12 – 1983.

Hendrik Van Caelenberghe